

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ЩОДО COVID-19: ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ФРН

В.О. Бойко, к.і.н., головний консультант відділу інформаційної безпеки та кібербезпеки центру безпекових досліджень НІСД

Реакцією на масове поширення фейкових новин у зв'язку з пандемією COVID-19 стало ініціювання Німеччиною, яка в 2-му півріччі 2020 р. головувала в Раді ЄС, низки законодавчих змін у сфері протидії гібридним загрозам та зміцнення державної та суспільної стійкості, посилюючи складову внутрішньої міжінституційної координації щодо швидкого збору інформації та організації ресурсного забезпечення. В аналітичній записці розглянуто особливості протидії дезінформації у Німеччині в частині посилення спроможності інформаційної стійкості державних структур.

Висновки

1. Німеччина додатково не змінювала своє законодавство з метою протидії фейкам та дезінформації щодо поширення COVID-19, позаяк чинне кримінальне законодавство, а також законодавство про пресу дозволяють вирішувати більшість проблем у цій сфері. Частиною рішення щодо протидії поширенню дезінформації в соціальних мережах є прийнятий кілька років тому «Закон про захист мережі» (*Netzwerkdurchsetzungsgesetz*), завдяки якому самі платформи видаляють протиправний контент.

2. Федеральний уряд вдався до низки організаційних змін (передусім створення Федерального центру цифрового просвітництва та активізації діяльності Федеральної агенції з громадянської освіти), що мають на меті посилити стійкість населення (посилення критичного мислення, розвінчування міфів тощо), яке стикається з інфодемією (стрімким поширенням дезінформації щодо COVID-19).

3. Серед заходів протидії є посилення взаємодії федерального уряду з європейськими інституціями та урядами (*Horizontal Working Party on Enhancing Resilience and Countering Hybrid Threats*) та активна участь у спільноєвропейських проектах (на кшталт *StratCom, Rapid Alert System*).

4. До заходів протидії інфодемії активно залучається недержавний сектор, зокрема наукова спільнота, що об'єднує свої зусилля в межах окремих проектів (на кшталт *DORIAN*).

З огляду на викладене, **рекомендується:**

1. *Апарату Ради національної безпеки і оборони України* у рамках роботи щодо створення Центру протидії дезінформації опрацювати питання створення *платформи моніторингу цифрових медіа* із залученням установ, які вже займаються питаннями стратегічних комунікацій та виявлення дезінформації (наприклад,

Навчально-наукового центру стратегічних комунікацій Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського). Така платформа могла би працювати в режимі *системи швидкого оповіщення*, забезпечуючи координацію інформаційної діяльності під час надзвичайних ситуацій та виступаючи контактним пунктом із європейською Rapid Alert System;

2. **Міністерству цифрової трансформації України спільно з Міністерством культури та інформаційної політики України** розглянути можливість проведення онлайн тренінгів із структурованих даних та реалізації механізмів Claim Review професійною журналістською спільнотою (із можливістю залучення інших цільових груп) з метою попередження розгортання дезінформаційних кампаній (зокрема щодо COVID-19);

3. **Міністерству закордонних справ України** опрацювати питання щодо можливості участі України у робочій групі «Горизонтальна робоча група з підвищення стійкості та протидії гібридним загрозам» (*Horizontal Working Party on Enhancing Resilience and Countering Hybrid Threats, HWP ERCHT*), що складається з експертів від кожної держави-члена ЄС і очолюється делегатом держави, з метою вивчення методів ефективної протидії інфодемії, зокрема в частині співпраці державних органів із засобами масової інформації та міжнародною спільнотою.

Обґрунтування

У німецькому законодавстві не існує загального закону, який забороняє створювати та поширювати фейкові новини. Однак, існує низка цивільних та кримінально-правових норм, які можуть застосовуватися для захисту приватних осіб чи громадськості від фальшивих новин у соціальних мережах.

Так, у німецькому кримінальному законодавстві існує кілька положень, що забороняють стверджувати або поширювати особисту інформацію, яка є або неправдивою, або не може бути доведена як істинна. Вимога полягає в тому, що інформація, що зводить наклеп на особу або може негативно вплинути на громадську думку про неї, карається позбавленням волі на термін до одного року або штрафом, а якщо такий злочин був вчинений публічно або шляхом розповсюдження письмових матеріалів – позбавленням волі до двох років або штрафом (*Id.* § 186.). Якщо наклеп спрямований на політика, і це значно ускладнює його громадську діяльність, покарання становить від трьох місяців до п'яти років позбавлення волі (*Id.* § 188). Соціальні мережі вважаються громадськими місцями, за винятком випадків, коли інформація розміщується в закритих групах.

Відповідно до статті 187 Кримінального кодексу (StGB) наклеп також може бути здійснений добросовісними громадянами, які діляться дописами в соціальних мережах і не підозрюють, що це дезінформація. Стаття 187 визначає можливість покарання особи (у вигляді ув'язнення на термін до двох років або штрафу), яка «всупереч здоровому глузду стверджує або поширює помилковий факт щодо іншої особи або ситуації, що може викликати негативне сприйняття в громадській думці чи поставити під загрозу репутацію». У випадку, якщо це скоєно публічно – на зборах або шляхом поширення письмових матеріалів (пункт 3 статті 11), покарання може становити позбавлення волі на строк до п'яти років або накладання штрафу. Існує практика застосування цієї норми (щоправда, не в контексті інфодемії): 25 березня 2018 р. німецький блогер Харді Протманн опублікував фальшивий звіт із заголовком «Масовий теракт у Мангеймі», який прочитали близько 20 000 людей, деякі з них викликали поліцію. Окружний суд Мангейма засудив Протмана до штрафу в 12 000 євро.

Дезінформація може підпадати також під частину другу статті 126 Кримінального кодексу щодо порушення громадського спокою – зумисного розповсюдження неправдивої інформації (про вбивство, терористичний акт тощо). Стаття передбачає провокування неспокою в суспільстві. У судовій практиці найбільш відомим є випадок *Bombendrohung bei Schröder-Geburtstag* (кейс під назвою «Загроза замінування на день народження Герхарда Шредера»): мешканець Берліну був засуджений до умовного покарання за неправдиву інформацію про загрозу вибуху на дні народження колишнього канцлера. В процесі апеляції рішення першої інстанції щодо позбавлення волі впродовж одного року, призначене раніше окружним судом Кенігштейна, було зменшено до шести місяців, а згодом замінено умовним з огляду на психічний стан підсудного.

Закон про ЗМІ (Telemediengesetz, TMG) визначає, що електронні інформаційно-комунікаційні послуги (телемедіа), які надають журналістський контент, повинні відповідати визнаним журналістським стандартам, однак закон не передбачає жодних наслідків за порушення журналістських стандартів. Єдиними санкціями, що застосовується Німецькою радою з питань преси (Deutscher Presserat), є публічні догани. Це не стосується соціальних мереж або осіб, які розміщують контент на платформах соціальних медіа.

Закон про захист мережі (Netzwerkdurchsetzungsgesetz), спрямований на боротьбу з агітацією та фальшивими новинами в соціальних мережах, застосовується лише до соціальних мереж, які мають понад два мільйони зареєстрованих користувачів у Німеччині. Закон зобов'язує видаляти зміст, який є «незаконним», протягом двадцяти чотирьох годин після отримання скарги користувача. Якщо незаконність вмісту не є очевидною, соціальна мережа має сім днів на розслідування та видалення. Семиденний термін може бути продовжений, якщо для визначення достовірності інформації необхідні додаткові факти або якщо соціальна мережа наймає зовнішнє відомство для проведення перевірки. Для того, щоб визначити, чи є дія «незаконною», Закон посилається на Кримінальний кодекс, зокрема на положення про розповсюдження агітаційного матеріалу або використання символів неконституційних організацій, заохочення до вчинення серйозного насильницького злочину, що загрожує державній безпеці, вчинення державної зради, публічне підбурювання до злочинів, розпалювання ненависті та наклеп. Для того, щоб мати можливість накладати штраф, Міністерство юстиції має попередньо отримати відповідне рішення суду.

Суб'єктивний характер оцінювання дезінформації обумовлює необхідність проведення експертиз (у т.ч. і неурядовими організаціями) з метою уникнення безпідставного притягнення до відповідальності.

Активною є й практична діяльність як федерального уряду, так і громадянського суспільства у зменшенні дезінформаційного впливу на розвиток пандемії.

Під час свого головування в Раді ЄС федеральний уряд Німеччини ініціював створення робочої групи «Горизонтальна робоча група з підвищення стійкості та протидії гібридним загрозам» (*Horizontal Working Party on Enhancing Resilience and Countering Hybrid Threats, HWP ERCHT*) для зміцнення державної та соціальної стійкості й боротьби з дезінформацією під час консультацій щодо «Плану дій європейської демократії» (*European Democracy Action Plan, EDAP*)¹.

¹ Робоча група надає огляд питань, пов'язаних з гібридними загрозами, для підтримки узгодженості та співпраці між ЄС та його державами-членами, аналізує варіанти та визначає інструменти для посилення готовності та стійкості до гібридних загроз ЄС та його держав-членів. Робоча група сприяє координації діяльності Ради щодо протидії гібридним загрозам та за співпрацює з іншими установами, службами та відомствами ЄС.
<https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/preparatory-bodies/horizontal-working-party-on-enhancing-resilience->

Федеральний уряд співпрацює з Європейською службою зовнішньої дії (*European External Action Service, EEAS*), робочими групами StratCom щодо боротьби з дезінформацією. Окрім іншого, федеральний уряд (в особі національного контактного пункту на базі Міністерства закордонних справ) бере участь у системі швидкого оповіщення (*Rapid Alert System, RAS*) Європейського Союзу², в рамках якої координуються можливі комунікативні реакції, відбувається обмін висновками різних держав-членів щодо спроб вплинути на їх внутрішню політику з-за кордону.

Неправдива та оманлива інформація є важливим предметом діяльності Федеральної агенції з політичної освіти (*Bundeszentrale für politische Bildung*) – німецького федерального урядового органу, відповідального за сприяння громадянській освіті, що підпорядковується Федеральному міністерству внутрішніх справ. Агенція розробила низку стратегій та пропозицій щодо політичної освіти з метою попередження подальшого розповсюдження теорії змови щодо пандемічної ситуації.

Федеральна агенція з політичної освіти також заохочує зусилля з перевірки фактажу спільнотами факт-чекерів із застосуванням системи **ClaimReview**, яку факт-чекери можуть використовувати для ідентифікації даних у пошукових системах та платформах соціальних медіа, таких як Google Search, Google News, Bing, Facebook та YouTube.

З ініціативи державного міністра з цифровізації Доротее Бер створено Федеральний центр цифрового просвітництва (*Bundeszentrale für digitale Aufklärung*). Центр є платформою для урядової та неурядової інформації, яка сприяє посиленню інформаційної стійкості громадян стосовно дезінформаційних кампаній³. Центр реалізує федеральну програму «Жива демократія!» (*Demokratie leben!*) фінансує проекти, спрямовані на підвищення медіаграмотності різних цільових груп, надає звіти для громадськості стосовно поширення дезінформації.

Спільною ініціативою державного та приватного секторів, націленою на пошук рішень щодо дезінформаційних викликів (полегшення громадянам процесу розпізнавання неправдивих новин), був проект DORIAN, що реалізовувався на замовлення федерального уряду та за підтримки приватного сектору в рамках діяльності науково-дослідного інституту Fraunhofer SIT (R&D інституція, співфінансується державним та приватним сектором). Проект поєднав наукові спроможності кількох науково-дослідних структур. Зокрема, частину проекту реалізувала група вчених з університету Касселя – досліджувала законодавчу базу, випадки застосування юридичних дій проти фальшивих новин, готувала рекомендації щодо модифікації/розширення законодавчої бази. Команда вчених з університету Дуйсбург-Ессен вивчала процеси формування думок у соціальних мережах, а також механізми передачі інформації з метою дослідити, як люди сприймають неправдиву інформацію та реагують на попередження про фейкові новини. Проміжні результати проекту були враховані урядом Німеччини, ведеться подальша робота з напрацювання механізмів протидії дезінформації.

and-counteracting-hybrid-threats/

² Система швидкого оповіщення (RAS) є важливим елементом загального підходу ЄС до боротьби з дезінформацією та одним з чотирьох стовпів Плану дій проти дезінформації, затвердженого Європейською Радою в грудні 2018 року.

³ Федеральний центр цифрового просвітництва проводитиме інформаційні кампанії та надаватиме всім зацікавленим громадянам вичерпну інформацію про інновації та оцінку впливу технологій із низьким порогом, безкоштовні пропозиції, а також спеціальні пропозиції з підвищення обізнаності та навчання батьків, педагогічного персоналу щодо використання соціальних медіа, захисту даних, фейкових новин тощо. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/bundesregierung/staatsministerin-fuer-digitalisierung/bundeszentrale-fuer-digitale-aufklaerung>